Zawarcie małżeństwa przez katolików w Kościele łacińskim bez celebracji Eucharystii i poza miejscem świętym. Naruszenie *sacrum*?

Podobnie jak prawo powszechnie, traktujące małżeństwo jako „najważniejszą instytucję prawa prywatnego”¹, również prawo kanoniczne uznaje wyjątkową pozycję prawną małżeństwa, motywując to pochodzeniem z prawa naturalnego² tej stworzonej przez Boga „od początku”³ instytucji, co z kolei powoduje uznanie przez Kościół katolicki prawa każdego człowieka (który jest do tego zdolny) do zawarcia małżeństwa i w konsekwencji do uznania za ważne również małżeństw zawieranych z nieochrzczonymi czy między nieochrzczonymi, tak w Kościele, jak i poza nim. Wyjątkowość instytucji małżeństwa podkreśla również fakt, że – jak podpowiada Katechizm Kościoła katolickiego [dalej: KKK] – przymierze małżeńskie jest włączane w przymierze Boga z ludźmi⁴. Wydaje

1 L. Vela, *Matrimonio*, [w:] *Nuovo dizionario di diritto canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. de Paolis, G. Ghirlanda, Milano 1996, s. 664–666.

2 Katechizm Kościoła katolickiego [dalej: KKK], nr 1603.

3 Ioannes Paulus PP. II, *Adhortatio apostolica Familiaris Consortio* (22.11.1981), AAS 74 (1982) 165, p. 68.

4 KKK 1639.

się, że potrzeba kanonicznej ochrony godności małżeństwa, rozumianego zarówno na sposób sakramentalny, jak i naturalny, jest większa, jeśli jedną ze stron przymierza małżeńskiego jest katolik, czyli osoba w szczególny sposób włączona w Przymierze z Bogiem, bo uczestnicząca w nowotestamentalnej – nie tylko chrzcielnej, ale i eucharystycznej – „odsłonie” tego Przymierza. Jak zatem powinna przebiegać i gdzie się odbywać celebrowanie małżeństwa zawieranego przez katolików, by owa wyjątkowa pozycja instytucji małżeństwa i jej szczególna przynależność do „tego, co boskie”, zostały należycie uszanowane? Czy zawarcie małżeństwa w Kościele łacińskim przez katolika z innym katolikiem bądź niekatolikiem (ochrzczonym lub nie) bez celebrowania Eucharystii i poza miejscem świętym będzie naruszeniem *sacrum*?

1. Miejsce i forma małżeństw zawieranych przez katolików

Gdy mowa o małżeństwach zawieranych przez katolika, odnośnie do miejsca celebrowania, kanon 1118 Kodeksu Prawa Kanonicznego [dalej: KPK]⁵ rozważa dwie sytuacje: (§1) małżeństwo zawierane przez katolika z innym katolikiem lub niekatolikiem, ale ochrzczonym, oraz (§3) małżeństwo zawierane przez katolika ze stroną nieochrzczonej. Kanon 1118 określa też miejsce zawarcia takiego małżeństwa. Małżeństwo między katolikami „winno być” zawierane w Kościele parafialnym – ośrodku liturgicznego życia, w którym wzrastał nupturient⁶ lub, za zezwoleniem ordynariusza czy proboszcza, w innym kościele lub kaplicy. Kościół (rozumiany tu według definicji kanonu 1214) czy kaplica (rozumiana według

5 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus*, „Acta Apostolicae Sedis” [dalej: AAS] 75 11 (1983); używane tłumaczenie: *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011. O ile nie zastrzeżono inaczej, wszystkie cytowane w niniejszej pracy kanony dotyczą KPK.

6 Por. P. Gajda, *Prawo małżeńskie Kościoła katolickiego*, Tarnów 2000, s. 192.

definicji kanonu 1223) są zatem – przy zachowaniu norm regulujących przynależność administracyjną nupturientów (kan. 1115) i jurysdykcję świadka kwalifikowanego (kanony 1109–1112) – preferowanymi przez prawodawcę miejscami do zawierania tak zwanych małżeństw sakramentalnych⁷. Pamiętać należy jednak, że ordynariusz miejsca może zezwolić na zawarcie takiego małżeństwa w „innym odpowiednim miejscu” (kanon 1118 §2). Brakuje komentarzy, które analizowałyby szerzej pojawiające się w kanonie 1118 pojęcie „odpowiednie miejsce” („*locus convenienti*”). Przyjmuje się, że miałyby to być miejsce respektujące godność celebracji⁸. Prawo trydenckie odnośnie do miejsca celebracji małżeństwa ograniczało się do dyspozycji, by było to miejsce godne, święte bądź świeckie; ważne, by w ceremonii wystąpiło uroczyste błogosławieństwo⁹. Norma dotycząca celebracji małżeństwa w kościele czy – szerzej – w miejscu świętym, obecna już w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku [dalej: CIC 17’]¹⁰ i w obecnym KPK, ma za zadanie zagwarantować uczynienie publicznym tak doniosłego aktu, jak małżeństwo, które – jeśli zawierane między

7 Por. L. Sabbarese, *Il matrimonio canonico nell'ordine della natura e della grazia. Commento al Codice di Diritto Canonico. Libro IV, Parte I, Titolo VII*, Roma 2010, s. 321; por. F. Benone, *The canonical form of marriage on latin law and in oriental law: a comparative study with references to the application of catholic-byzantine law to selected pastoral concerns in Eastern Europe*, Washington 2010, s. 230–231.

8 Por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 320 i 322; czasem przepisy lokalne zawierają precyzacje w tej materii, por. np. Vicariato di Roma, *Normae practicae per la celebrazione del matrimonio*, Roma 1957, p. 59–68 i 78.

9 Por. A. M. Vega, *De la forma de celebrar el matrimonio. Comentario* (cc. 1118–1123), [w:] *Comentario exegético al Código de derecho canónico*, t. 111/2, Pamplona 2002 (3 ed.), s. 1475.

10 *Codex Iuris Canonici Pii x Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae xv auctoritate promulgatus*, Typis Polyglotis, Vaticanis 1917; por. kan. 1109 CIC 17’: „Matrimonium inter catholicos celebretur in ecclesia paroeciali, in alia autem oratorio sive semi-publico, non nisi de licentia Ordini loci vel parochii celebrari poterit”; F. Benone, *The canonical form...*, dz. cyt., s. 255–256.

ochrzczonymi – jest sakramentem w teologicznodogmatycznym rozumieniu i jako takie domaga się również miejsca świętego¹¹.

Sakramentalne – w sensie teologicznodogmatycznym – nie będzie małżeństwo zawierane między stroną katolicką i stroną nieochrzczoneą. Kanon 1118 §3 stanowi zatem, że „może być” ono zawierane „w kościele lub odpowiednim miejscu”. Jakkolwiek również w tym przypadku kościół parafialny strony katolickiej wymienia-ny jest jako najbardziej naturalne miejsce zawierania małżeństwa ze względu na publiczny charakter tego wydarzenia, to jednak strony mają pewną dowolność. Inaczej niż w przypadku małżeństw sakramentalnych, do celebracji małżeństwa między katolikiem i nieochrzczoneym w „innym odpowiednim miejscu” nie potrzeba zgody ordynariusza. Na równi z kościołem zostaje tu postawione inne odpowiednie miejsce, czyli na przykład: kaplica, mieszkanie prywatne, biuro parafialne, zakrystia kościoła¹². Trudno bowiem „osobę nieochrzczoneą zobowiązywać do wyrażania zgody małżeńskiej w miejscu świętym, zwłaszcza wtedy, gdy ona tego nie chce”¹³.

W warunkach polskich wielu ordynariuszy z zasady nie udziela zezwolenia opisanego w kanonie 1118 §2. Wyjątkiem są przypadki losowe, na przykład ciężka choroba, kiedy miejscem celebracji małżeństwa miałby być dom prywatny lub szpital, albo w przypadku, gdy nupturient jest osobą osadzoną, miejscem celebracji

¹¹ Por. A. M. Vega, *De la forma...*, dz. cyt., s. 1476–1478; warto zacytować również przepis Kodeksu kanonów Kościołów wschodnich, choć tych przepisów nie analizujemy szerzej w niniejszym opracowaniu – kan. 883 §1: „Matrimonium celebratur in ecclesia paroeciali aut de licentia Hierarchae loci vel parochii loci in alio loco sacro: il aliis autem locis celebrari non potest nisi de licentia Hierarchae loci”, *Codex canonum Ecclesiarum orientalium auctoritate Ioannis Pauli P.P. II promulgatus*, AAS 82 (1990), 1061–1363.

¹² Por. W. Góralski, *Małżeństwo kanoniczne*, Warszawa 2011, s. 270; por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 3: *Prawo małżeńskie*, Olsztyn 1984, s. 191.

¹³ P. Gajda, *Prawo małżeńskie...*, dz. cyt., s. 191.

byłoby więzienie. W ostatnich latach wierni coraz częściej proszą o możliwość celebracji małżeństwa, często między katolikami, w miejscach takich, jak np. pałac, gdzie będzie się odbywać przyjęcie weselne, lub w innych miejscach nietypowych, takich jak na przykład plaża czy góry, wybieranych przez pary z różnych, najczęściej sentymentalnych, powodów. Strony często proszą również o możliwość zawarcia małżeństwa w kościele lub miejscu spotkań wspólnoty niekatolickiej. Najczęściej spotykana jest sytuacja małżeństwa katolika z ochrzczonym niekatolikiem, który na przykład nie jest w stanie wyobrazić sobie ślubu w Kościele katolickim, i wtedy przysięga może zostać złożona, po spełnieniu przewidzianych prawem kanonicznym warunków, na przykład w urzędzie stanu cywilnego lub zborze protestanckim. Prośby o zgodę na zawarcie małżeństwa w takim miejscu nie muszą jednak dotyczyć tylko małżeństw katolików z niekatolikami. Czasem małżeństwo w takim miejscu będą chciały zawrzeć pary katolickie. Przykładem może być zabytkowa świątynia parafii ewangelicko-augsburskiej Wang w Karpaczu, gdzie od lat praktykowane są śluby między katolikami, i to podczas mszy świętej. Interesująca jest procedura uzyskania pozwolenia na zawarcie takiego ślubu, opisana na stronie parafii¹⁴. Strony, po dopełnieniu formalności przedślubnych (w tym zwróceniu się o zezwolenie, o którym w kanonie 1118 §2) w parafii katolickiej (parafii pochodzenia którejś ze stron) i uzyskaniu tam tak zwanej *licencji* na zawarcie małżeństwa w parafii rzymskokatolickiej Nawiedzenia NMP w Karpaczu, zaczynają załatwiać formalności w Karpaczu. Zwracają się do proboszcza parafii ewangelicko-augsburskiej Wang, a następnie do proboszcza wspomnianej parafii katolickiej. Z proboszczem ewangelickim strony ustalają tylko możliwość celebracji małżeństwa i termin, a proboszczowi parafii katolickiej przekazują dokumenty uzyskane

14 Por. <http://www.wang.com.pl/index.php?D=47> (24.02.2016).

z parafii pochodzenia. Na tym etapie proboszcz katolickiej parafii w Karpaczu zwraca się do ordynariusza miejsca, czyli biskupa legnickiego, o zgodę na zawarcie małżeństwa w świątyni Wang i ewentualnie podczas Eucharystii (kan. 1118 §2, kan. 932)¹⁵. Jeśli uzyska taką zgodę, wypisuje tzw. *delegację* dla asystującego kapłana, jeśli miałby on być inny niż ksiądz z parafii w Karpaczu. Małżeństwo zostaje odnotowane w księgach parafii w Karpaczu oraz w Urzędzie Stanu Cywilnego w Karpaczu, jeśli jest konkordatowe¹⁶.

Odnosząc się do opisanych wyżej sytuacji, należy oczywiście pamiętać, że celebrowanie małżeństwa w miejscu innym niż świątynia katolicka wiąże się z koniecznością uzyskania dyspensy od formy kanonicznej w rozumieniu kan. 1108, jeśli np. osoba, przed którą składa się przysięgę, miałaby być inną niż świadek kwalifikowany, o którym mowa w kan. 1108–1112¹⁷. Forma ta do ważności powinna być zachowywana w celebrowaniu każdego małżeństwa zawieranego przez katolika (kan. 1117 i kan. 1127 §2), oprócz małżeństw zawieranych przez katolika ze stroną niekatolicką obrządku wschodniego, gdzie potrzebna jest do godziwości (kan. 1127 §1)¹⁸. Oprócz opisanych w kan. 1116 nadzwyczajnych okoliczności¹⁹, w tak zwanych normalnych warunkach dyspensę od formy kanonicznej będzie można uzyskać dla małżeństw mieszanych w sensie ścisłym (*matrimonium mixtum*) oraz małżeństw zawieranych między stroną katolicką a stroną nieochrzczonej (*disparitas cultus*), nazywanych

¹⁵ Por. J. Hendriks, *Diritto matrimoniale. Commento ai canoni 1055–1165 del Codice di diritto canonico*, Milano 2001, s. 225.

¹⁶ Por. <http://www.wang.com.pl/index.php?D=47> (24.02.2016); por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 322.

¹⁷ Por. F. Benone, *The canonical form...*, dz. cyt., s. 246–250.

¹⁸ Por. F. R. Anzar Gil, M. E. Olmos Ortega, *La preparación, celebración e inscripción del Matrimonio en España*, Salamanca 1996, s. 228–231; por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 344.

¹⁹ Por. F. Benone, *The canonical form...*, dz. cyt., s. 234–235; por. F. Benone, *The canonical form...*, dz. cyt., s. 241–246.

też często małżeństwami mieszanymi w sensie szerokim. Dla *matrimonium mixtum* pamiętać należy o zezwoleniu (*licentia*) ordynariusza (kan. 1125), a dla małżeństw *disparitas cultus* o uzyskaniu dyspensy od przeszkody zrywającej różnej religii (kan. 1086)²⁰. Dyspensa od formy kanonicznej dla małżeństwa, gdzie obydwie strony są katolickie, będzie zarezerwowana Stolicy Apostolskiej²¹. Warto przypomnieć, że kan. 1117 w brzmieniu obowiązującym po wejściu w życie motu proprio *Omnium in mentem* z 2010 roku zobowiązuje do zachowania formy kanonicznej także osoby, które odłączyły się od Kościoła katolickiego formalnym aktem²².

Kanonieści, a może jeszcze bardziej teologowie zadają pytanie o rolę i naturę teologiczną formy kanonicznej, zwłaszcza w odniesieniu do małżeństw sakramentalnych. Istnieją hipotezy teologiczne, według których „forma kanoniczna nie ma nic wspólnego z Sakramentem [...]”. Dla ochrzczonych, gdy osiągnięta jest zgodność woli i serc, Sakrament realizuje się i forma kanoniczna nie dodaje tu nic z tego, co sakramentalne; jest ona tylko

²⁰ Por. Paulus PP. VI, *Litterae Apostolicae Motu proprio Matrimonia mixta. Normae de matrimoniis mixtis* (31 marca 1971), AAS 62 (1970) 257–263; por. KEP, *Instrukcja Episkopatu Polski w sprawie duszpasterstwa małżeństw o różnej przynależności kościelnej* (14 III 1987), [w:] <http://www.kkbids.episkopat.pl/?id=235> (26.02.2016); por. KEP, *Instrukcja o przygotowaniu do zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim* (5.09.1986), Kraków 1990, punkty 71–93; por. V. Muragano, *La celebrazione del matrimonio tra una parte cattolica e una catecumena o non cristiana: problematiche canoniche e liturgiche*, [w:] *La celebrazione del matrimonio cristiano. Il nuovo rito nel contesto della attuali problematiche culturali e sociali*, a cura di P. Sorci, Trapani 2007, s. 165–169 i 180–182; por. F. R. Anzar Gil, M. E. Olmos Ortega, *La preparaci3n*, s. 231 i 244–246; L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 345; por. V. de Paolis, *Matrimonio misto*, [w:] *Nuovo dizionario di diritto canonico*, a cura di C. Corral Salvador, V. de Paolis, G. Ghirlanda, Milano 1996, s. 671–672.

²¹ Por. Papieska Rada ds. Interpretacji Tekst3w Prawnych, odpowiedź z 5 lipca 1985, AAS 77 (1985) 771; por. F. Benone, *The canonical form...*, dz. cyt., s. 251.

²² Por. Benedictus PP. XVI, *Litterae Apostolicae Motu proprio Omnium in mentem. Quaedam in Codice Iuris Canonici immutantur* (26.10.2010), AAS 102 (2010) 8–10.

po to, by uwiarygodnić całą sprawę w oczach wspólnoty, która jest tym zainteresowana, ze względu na wybitnie społeczną naturę małżeństwa²³. Inni teologowie twierdzą, że znak sakramentalny w jakiś sposób implikuje formę kanoniczną²⁴. W teoretycznych dyskusjach nad możliwością zniesienia formy kanonicznej wart zauważenia wydaje się głos prof. Eugenio Correco, stwierdzającego, że „zniesienie formy kanonicznej implikowałoby regres wobec wysiłku, jaki podjął Kościół dla wskazania większej zgodności swojej funkcji pośredniczącej i soteriologicznej w celebracji samego małżeństwa”²⁵. O ile niezachowanie przepisów dotyczących formy kanonicznej powoduje nieważność małżeństwa zawieranego przez katolika, o tyle forma liturgiczna potrzebna jest do godziwości²⁶. Odnośnie do formy liturgicznej kan. 1119 stanowi, że „poza wypadkiem konieczności przy zawieraniu małżeństwa należy zachować obrzędy przepisane w księgach liturgicznych zatwierdzonych przez Kościół albo przyjęte prawnymi zwyczajami”. Przy interpretacji tego kanonu pamiętać należy, że – na mocy art. 9 §1 motu proprio *Summorum Pontificum* z 7 lipca 2007 roku – istnieje możliwość stosowania obrzędu zawarcia małżeństwa według liturgii rzymskiej sprzed reformy w 1970 roku²⁷.

Na podstawie uprawnienia, które daje konferencjom episkopatów kan. 1120, w Polsce posługujemy się księgą: *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczaju diecezji polskich*

²³ J. M. Aubert, *Sexualité, amour e mariage*, Paris 1970, s. 105 [tłum. własne autora].

²⁴ Por. szczegółowe studium stanowisk: P. Barberi, *La celebrazione del matrimonio cristiano. Il tema negli ultimi decenni della teologia cattolica*, Roma 1982, s. 50nn.

²⁵ Za: P. Barberi, *La celebrazione...*, dz. cyt., s. 238 [tłum. własne autora], por. P. Barberi, *La celebrazione...*, dz. cyt., s. 238–243; por. P. Majer, *Znaczenie kanonicznej formy zawarcia małżeństwa*, „Annales Canonici” 11 (2015), s. 136–138.

²⁶ Por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 324; por. J. Hendriks, *Diritto matrimoniale...*, dz. cyt., s. 256.

²⁷ Por. Benedictus PP. XVI, *Litterae Apostolicae motu proprio Summorum Pontificum* (7.07.2007), I AAS 99 (2007), s. 777.

[dalej: OSM]²⁸, która przewiduje dwa sposoby celebracji małżeństwa podczas mszy świętej i poza nią. Ślub odbywa się „zwykle” podczas mszy świętej (rozdział I), jeśli małżeństwo zawiera dwoje katolików. Ordynariusz miejsca może udzielić pozwolenia na ślub katolika ze stroną niekatolicką ochrzczoneą podczas tej samej mszy świętej²⁹. Bez takiego pozwolenia małżeństwo między katolikiem a niekatolikiem ochrzczoneym – o czym czytamy w drugim rozdziale OSM – powinno być zawierane poza mszą świętą³⁰. Jeżeli mowa o małżeństwach zawieranych przez katolika z katechumenem lub osobą nieochrzczoneą, albo przez dwoje katechumenów między sobą, albo przez katechumena z osobą nieochrzczoneą niebędącą katechumenem, wówczas obrzędy odbywają się według porządku przepisanego w trzecim rozdziale III OSM, również poza mszą świętą³¹.

Na typową celebrację odbywającą się podczas mszy świętej składają się: obrzędy wstępne, liturgia słowa, liturgia sakramentu małżeństwa, modlitwa eucharystyczna z błogosławieństwem nowożeńców, błogosławieństwo końcowe. W liturgii sprawowanej poza mszą świętą każdą formę obrzędów małżeństwa – czy mówimy o liturgii sakramentu małżeństwa (jak w II rozdziale OSM), czy o liturgii małżeństwa (jak w III rozdziale OSM) – musi poprzedzić liturgia słowa: dwa czytania lub jedno, jeśli ślub jest z nieochrzczoneym (OSM nr 64), psalm responsoryjny, ewangelia, homilia; później liturgia małżeństwa czy sakramentu małżeństwa oraz modlitwa powszechna (KL nr 78: OSM nr 5, 6, 45).

²⁸ Por. KEP, *Obrzędy sakramentu małżeństwa dostosowane do zwyczaju diecezji polskich*, wyd. 3 [wg wyd. 2 wzorcowego], Katowice 2004.

²⁹ Por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 322. W takich sytuacjach należy zachować przepisy *communicatio in sacris*, zwłaszcza kan. 844 §3–4.

³⁰ OSM, r. II; por. L. Sabbarese, *Il matrimonio...*, dz. cyt., s. 322 i 326; por. kan. 993; por. P. Sorci, *Un nuovo rito per celebrare il matrimonio cristiano*, [w:] *La celebrazione del matrimonio cristiano...*, dz. cyt., s. 9.

³¹ OSM, r. III; por. V. Muragano, *La celebrazione...*, dz. cyt., s. 184–185.

W przypadku małżeństwa sprawowanego po udzieleniu dyspensy od formy kanonicznej np. we wspólnocie niekatolickiej albo w urzędzie stanu cywilnego mowa jest o wskazaniu *ad validitatem* przez ordynariusza udzielającego dyspensy „jakiejs publicznej formy zawarcia [małżeństwa]” (kan. 1127 §2), przy czym może on określić formę różną od tej, którą wskazała konferencja episkopatu, mająca według kan. 1127 §2 zadanie określenia norm, według których byłaby udzielana dyspensa w jednolity sposób³².

Potrzeba zawarcia małżeństwa pomiędzy katolikami podczas mszy świętej szeroko uzasadniana jest w teologii katolickiej. KKK akcentuje – za konstytucją *Sacrosanctum Concilium* (nr 61) Soboru Watykańskiego II – „związek wszystkich sakramentów z misterium paschalnym Chrystusa”, ponieważ „w Eucharystii urzeczywistnia się pamiątka Nowego Przymierza, przez które Chrystus na zawsze zjednoczył się z Kościołem, swoją umiłowaną Oblubienicą, za którą wydał samego siebie. Słuszne jest zatem, by małżonkowie przypieczętowali swoją zgodę na wzajemne oddanie się sobie przez dar własnego życia, jednocząc się z ofiarą Chrystusa za Kościół, uobecnioną w Ofierze eucharystycznej, i przyjmując Eucharystię, ażeby skoro spożywają to samo Ciało i tę samą Krew Chrystusa, *tworzyli jedno ciało w Chrystusie*”³³. Podobnie KKK akcentuje znaczenie w sakramencie małżeństwa *epiklezy*, w której „małżonkowie otrzymują Ducha Świętego jako komunie miłości Chrystusa i Kościoła”³⁴. Duch ten „jest pieczęcią ich przymierza, zawsze żywym źródłem ich miłości, mocą, w której będzie odnawiać się ich wierność”³⁵. Co ciekawe, modlitwa do Ducha Świętego i śpiew hymnu *Veni Creator* przewidziany

³² Por. R. Navarro Valls, *Komentarze do kan. 1108–1140*, [w:] *Kodeks prawa kanonicznego. Komentarz*, red. P. Majer, Kraków 2011, s. 851.

³³ KKK 1621.

³⁴ KKK 1624.

³⁵ KKK 1624.

jest także w liturgii małżeństwa katolika z osobą nieochrzczoneą, z tym że zamiast słów z liturgii małżeństwa sakramentalnego: „niech ich miłość przez niego umocniona *stanie się znakiem miłości* Chrystusa i Kościoła”, zostają użyte słowa: „niech ich miłość przez Niego umocniona *wiernie naśladuje miłość* Chrystusa i Kościoła”. Miłość Chrystusa i Kościoła jako wzór dla małżeńskiego życia jest zatem wezwaniem dla wszystkich zawierających ważne małżeństwo w Kościele katolickim, zarówno sakramentalne, jak i niesakramentalne. Biorąc pod uwagę naturalne pochodzenie małżeństwa, można by powiedzieć, że adresatami owego epikletycznego wezwania (obecnego przecież w różnych liturgiach)³⁶ są również, z punktu widzenia Kościoła, osoby nieochrzczone zawierające małżeństwo (jako nierozdzielne i wyłączne przymierze pomiędzy kobietą a mężczyzną) poza Kościołem katolickim.

Analiza przedstawionych powyżej przepisów uprawnia wniosek, że prawodawca, obok innych motywacji, wiąże bardzo mocno obowiązek celebracji małżeństwa w miejscu świętym i podczas eucharystii z sakramentalnym małżeństwem między katolikami. Małżeństwo mieszane jako sakramentalne również domaga się miejsca świętego, choć nie przewiduje się tu już celebracji eucharystycznej. Wymóg zawarcia małżeństwa w miejscu świętym nie będzie stawiany dla celebracji małżeństw niesakramentalnych. Czy zatem owa gradacja miałaby świadczyć, że małżeństwo między katolikami będzie bardziej *święte* od małżeństwa mieszanego? Jak sytuować zawierane przez katolika małżeństwo niesakramentalne, które nie musi być celebrowane w miejscu świętym i nie będzie celebrowane podczas Eucharystii? Czy skorzystanie z kodeksowych przepisów, przewidujących opisane wyżej możliwości, będzie powodować naruszanie *sacrum*?

36 Por. KKK 1624.

2. *Sacrum* i sakramentalność

Sacrum to rodzaj nijaki łacińskiego przymiotnika *sacer*, czyli: poświęcony bóstwu, święty, sakralny, otoczony kultem lub: odnoszący się do kultu; przenośnie: szacowny, czcigodny³⁷. *Sacrum* (*sacri*) występuje też jako rzeczownik i oznacza: przedmiot poświęcony bóstwu, miejsce święte, świętości, przedmioty sakralne, obrzęd sakralny, uroczystość religijną³⁸. *Profanum* to rodzaj nijaki łacińskiego, czyli: niepoświęcony, świecki, zwykły, niewtajemniczony, bezbożny³⁹. *Profanum* (*profani*) występujące jako rzeczownik można przetłumaczyć: to, co nie ma charakteru sakralnego; to, co świeckie⁴⁰.

Sacrum i *profanum* – to dwa pojęcia wyrażające przez wieki w szeroko pojętej sztuce dualistyczną wizję świata, dzielącą go na to, co boskie, i to, co świeckie, lub na to, co materialne i to, co duchowe. Pojęcie „*sacrum*” zostało wprowadzone do nauk o religii przez Friedricha Schleiermachera (XVIII–XIX w.) i upowszechnione w fenomenologii religii przez Rudolfa Otto (XIX–XX wiek) jako pojęcie religioznawcze⁴¹. Jakkolwiek chrześcijaństwo w swojej doktrynie od początku podkreśla jedność duchowo-cielesną człowieka, sprzeciwiając się oddzielaniu ciała i duszy (co przejawiało się np. w uznaniu za heretyckie manichejskich pomysłów na człowieka), to jednak na płaszczyźnie, nazwijmy ją: etnologiczno-społecznej, przyjmuje biblijny podział na tych, co ze świata, i tych, co z Boga⁴². Ów świat po grzechu zaczyna oznaczać wszystkich tych, którzy oddalili się od Boga i poszli

37 Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, t. v, Warszawa 1999, s. 3.

38 Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, dz. cyt., t. v, s. 3.

39 Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, dz. cyt., t. IV, s. 315.

40 Por. *Słownik łacińsko-polski*, red. M. Plezia, dz. cyt., t. IV, s. 315.

41 Por. W. Froehlich, *Sacrum i profanum*, <http://ekumenizm.wiara.pl/doc/477984.Sacrum-i-profanum> (18.11.2015).

42 Por. J 8, 23, za: Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Poznań 2008.

za własnym projektem siebie. *Sacrum* – jak podpowiada słownik etnologiczny – „obejmuje kategorię rzeczy i działań wydzielanych przez określoną społeczność jako święte i z tej racji podlegających religijnej czci”⁴³. Odnosząc literalnie tę definicję do instytucji małżeństwa, należałoby uznać, że do sfery *sacrum* należą małżeństwa zawierane między wszczepionymi przez chrzest w paschalne misterium Chrystusa⁴⁴, czyli małżeństwa sakramentalne. Mowa tu o małżeństwie w sensie teologicznodogmatycznym jako jednym z siedmiu zdefiniowanych dogmatycznie na soborze trydenckim sakramentów⁴⁵. Sakrament małżeństwa wyróżniają spośród innych sakramentów pewne cechy. Sakrament małżeństwa oprócz łaski *ex opere operato*, która działa również w innych sakramentach, oznacza także zjednoczenie oblubieńcze Chrystusa z Kościołem. Oprócz tego sakrament małżeństwa związany jest nierozzerwalnie z umową małżeńską. Kanon 1055 §1, inspirowany teologią scholastyczną, wspomina o „podniesieniu” umowy małżeńskiej zawieranej między ochrzczonymi do „godności sakramentu”⁴⁶. Oprócz kanonów 1055–1056 i 1099 KPK nie poświęca zbyt dużo uwagi sakramentalności małżeństwa. Magisterium Kościoła podkreśla, że sakrament nie jest czymś dodanym do już ukonstytuowanej umowy małżeńskiej, ale sama umowa małżeńska między ochrzczonymi ma wymiar ponadnaturalny, podniesiony do godności sakramentu⁴⁷. Umowa małżeńska i sakrament

43 B. Walendowska, *Sacrum/profanum*, [w:] *Słownik etnologiczny – terminy ogólne*, red. Z. Staszczak, Poznań 1987, s. 323.

44 Por. Concilium Vaticanum II, *Constitutio de Sacra Liturgia Sacrosanctum Concilium*, AAS 56 (1964) 97–138, n. 5.

45 Por. U. Navarette, *Matrimonio-Sacramento*, [w:] *Nuovo dizionario di diritto canonico*, red. C. Corral Salvador, V. de Paolis, G. Ghirlanda, Milano 1996, s. 678.

46 U. Navarette, *Matrimonio-Sacramento*, dz. cyt., s. 678.

47 Por. U. Navarette, *Matrimonio-Sacramento*, dz. cyt., s. 678.

to zatem rzeczywistości nierozdzielne w małżeństwie pomiędzy ochrzczonymi⁴⁸.

Pojawia się pytanie, jak się ma do sfery *sacrum* małżeństwo katolika z osobą nieochrzczoneą? Oto jedno z ciekawszych prawnie sformułowań KKK w odniesieniu do tych małżeństw: „w małżeństwach, gdzie występuje różnica religii, strona katolicka ma szczególne zadanie: uświęca się bowiem mąż niewierzący dzięki swej żonie [...]. Wielką radością dla współmałżonka chrześcijańskiego i dla Kościoła jest, jeśli to uświęcenie doprowadzi w sposób wolny do nawrócenia drugiej strony na wiarę chrześcijańską”⁴⁹. Sama obecność katolickiego współmałżonka w małżeństwie z nieochrzczoneym, które nie jest sakramentem w sensie ścisłym, staje się zatem pewnego rodzaju sakramentem, czyli widzialnym znakiem niewidzialnej łaski Bożej. Oczywiście w małżeństwie naturalnym nie ma mowy o sakramencie w dogmatycznym znaczeniu. Z drugiej jednak strony, użyte w kan. 1055 §1 wyrażenie „podniesione do godności” nie ma też sugerować, że umowa małżeńska z osobą nieochrzczoneą pozostaje na poziomie czysto ludzkim, na poziomie *profanum*⁵⁰, a sakramentalna umowa małżeńska miałaby należeć do sfery *sacrum* i być czymś domyślnie lepszym. Jeśli zatem można mówić o pewnego rodzaju *sakramentalności* małżeństw naturalnych, a w doktrynie postuluje się rezerwowanie pojęcia *sakrament* dla małżeństw między ochrzczonymi, to jakiego użyć klucza, by zachować czystość doktrynalną, a jednocześnie uniknąć krzywdzącego dualizmu, dzielącego w sposób nieuprawniony małżeństwa sakramentalne i niesakramentalne według rzekomego stopnia ich przynależności do sfery *sacrum*? Porządkujące wydaje się rozróżnienie *sakrament* – *misterium*, używane przez

⁴⁸ Por. U. Navarette, *Matrimonio-Sacramento*, dz. cyt., s. 68o.

⁴⁹ KKK 1637.

⁵⁰ Por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico del matrimonio e della famiglia*, Roma 2007, s. 95.

papieża Jana Pawła II, posiadające swoje biblijne i katechizmowe konotacje⁵¹. Dla potrzeb niniejszych rozważań wystarczy przypomnieć, że jakkolwiek *sakrament* nie jest synonimem *misterium*, bo sakrament polega na manifestowaniu *misterium* w znaku, który służy już nie tylko proklamowaniu samego misterium, ale także aktualizowaniu go w człowieku⁵², to jednak misteryjny wymiar zjednoczenia małżonków w Bożej miłości pozostaje wspólny małżeństwom sakramentalnym i naturalnym.

Należy unikać pewnego rodzaju dualizmu, według którego sakramentalność czyniłaby bardzo różnymi małżeństwo naturalne i małżeństwo sakramentalne, i mogłaby prowadzić do rozumowania, że są dwa rodzaje małżeństwa, a konsekwencją tej różnicy są różne sposoby celebracji małżeństwa czy różne wymagania stawiane małżonkom. Istnieje fundamentalna ciągłość pomiędzy małżeństwem naturalnym i małżeństwem sakramentalnym, ponieważ małżeństwo jest sakramentem rzeczywistości istniejącej już „od początku”⁵³. Małżeństwo naturalne ma zatem swoją sakramentalność w sensie szerokim, sięgającą początków człowieka, jakkolwiek zepsutą po grzechu pierworodnym⁵⁴. „Podniesienie” małżeństwa przez Chrystusa „do godności sakramentu” nie wprowadza na tej płaszczyźnie istotnej zmiany. Kodeksowe sformułowanie „podniesione do godności sakramentu” nie oznacza, że oto małżeństwo przeszło ze sfery *profanum* do sfery *sacrum* i nie przeobraziło się z instytucji ludzkiej w rzeczywistość ponadnaturalną. Każde z małżeństw zawartych od początku świata posiada misteryjny znak Boskości, ale objawia go w różny sposób. Jakkolwiek

51 Giovanni Paolo II, *Uomo e donna lo creò, catechesi sull'amore umano*, Roma 1985, s. 363–364; por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt., s. 89; por. KKK 1602–1617.

52 Giovanni Paolo II, *Uomo...*, dz. cyt., s. 363–264.

53 Ioannes Paulus PP. II, adhort. *Familiaris consortio*, p. 68.

54 Por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt., s. 89.

małżeństwo z nieochrzczonym ma pewną możliwość, potencję zamianifestowania w pełni Bożej tajemnicy, a małżeństwo między ochrzczonymi objawia tę tajemnicę w pełni, to mowa jest wciąż o tej samej stworzonej przez Boga instytucji realizującej postulaty jedności i nierozzerwalności małżonków oraz dążącej do ich dobra i zrodzenia potomstwa⁵⁵. W centrum ceremonii zaślubin znajduje się zgoda małżeńska wyrażana przez strony zawierające małżeństwo. Przekazanie zgody powoduje powstanie więzi i stanowi o sakramentalnym (rozumianym na sposób misteryjny czy ściśle dogmatyczny, w zależności od tego, z kim katolik zawiera małżeństwo) wymiarze małżeństwa, niezależnie od tego jakie będą przepisane prawem formalności co do jego ważności czy godziwości⁵⁶. Tak rozumiana autonomia sakramentalności małżeństwa, uprawnia różnienie między instrumentem technicznym, ustalonym przez prawodawcę dla zagwarantowania eklezjalności celebracji, a samym wymiarem eklezjalnym (społecznym) każdej celebracji⁵⁷. To rozróżnienie okazuje się pomocne w odpowiedzi na postawione w tytule pytanie.

Inne kodeksowe wymagania dla małżeństw zawieranych przez katolików z katolikami, inne dla małżeństw katolików z niekatolikami ochrzczonymi, inne dla małżeństw katolików z nieochrzczonymi, dotyczą – jak ustaliliśmy – tej samej stworzonej przez Boga „od początku” instytucji. Rozróżnienie to (widoczne zwłaszcza w szeroko analizowanym kan. 1118) jest jednak zasadne ze względu na stopień sakramentalnej skuteczności znaku małżeńskiego przymierza, małżeństw sakramentalnych i niesakramentalnych. Podobnie motywowana może być zasadność użytych przez prawodawcę instrumentów technicznych gwarantujących godność

55 Por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt., s. 95-101.

56 Por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt., s. 103.

57 Por. J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt.s. 103.

przypisanych prawem celebracji. Opisane w KPK instrumenty techniczne wydają się formalnie wystarczające do zagwarantowania nienaruszalności *sacrum* małżeństw zawieranych przez katolików poza Eucharystią i miejscem świętym. Nie budzą zastrzeżeń na przykład przepisy dopuszczające możliwość zawarcia małżeństwa między katolikami poza Eucharystią. Biorąc pod uwagę silny związek małżeńskiego przymierza z Misterium Paschalnym Chrystusa, które przecież uobecnia się w Eucharystii, należy jednak uznać autonomię sakramentu małżeństwa, w którym to strony wzajemnie przekazują sobie zgodę małżeńską. Pewne zastrzeżenia mogą budzić przepisy dopuszczające możliwość zawarcia małżeństwa przez katolika poza miejscem świętym. Niepokoić może na przykład brak kodeksowego dookreślenia pojęcia „odpowiednie miejsce” (kan. 1118 §2) czy brak innych, na przykład lokalnych, przepisów precyzujących to pojęcie, co może prowadzić do różnych nadużyć. Mówiąc o naruszeniu *sacrum* należy doprecyzować, że samemu małżeństwu (jeśli oczywiście mamy do czynienia z prawidłowym pod względem formalnym przekazaniem zgody małżeńskiej) nie da się odebrać jego sakramentalnego (misteryjnego czy rozumianego na sposób dogmatyczny) wymiaru, czy inaczej – posługując się etnologicznymi kategoriami – nie da się do go „wyrwać” ze sfery *sacrum*. Naruszenie *sacrum* należałoby tu raczej rozumieć jako zakłócenie eklezjalnej (społecznej) percepcji znaku małżeńskiego przymierza, czyli zakłócenie skuteczności jego sakramentalnego oddziaływania na społeczność wiernych czy na samych małżonków. Dziewiętnastowieczny teolog Mathias Joseph Scheeben pisał: „małżeństwa nie błogosławi się, żeby było święte, ale ponieważ jest święte”⁵⁸. Wydaje się, że jedynie ocalenie takiego

⁵⁸ M. J. Scheeben, *I misteri del cristianesimo*, Brescia 1960, s. 604 [tłum. własne autora]; za: J. Carreras, H. Franceschi, M. A. Ortiz, *Diritto canonico...*, dz. cyt., s. 220.

rozumienia świętości małżeństwa w świadomości zawierających związek małżeński i towarzyszących im osób może zagwarantować brak nadużyć i ostatecznie uchronić przed naruszeniem *sacrum*.

SUMMARY

The enter into the marriage by Catholic without celebrating a Mass and outside a sacred place. The violation of the sacrum?

Canon Law recognises a special legal position of the marriage with regard its source which comes from a natural law. In the present elaboration we make an attempt to answer some questions about how does the rite of marriage should be celebrated by Catholic and where, in order to respect a special position of the institution of marriage as well as whether the matrimony of the marriage/contract marriage in the Latin Church between Catholic and another Catholic or Catholic and non-Catholic (baptised or not) without celebrating Mass and outside a sacred place would be the violation of sacrum?

Keywords: marriage, canon law, sacrum, celebration of marriage

Maciej Kubala, *Zawarcie małżeństwa przez katolików w Kościele łacińskim bez celebracji Eucharystii i poza miejscem świętym. Naruszenie sacrum?*, [w:] *Znaczenie wiary dla małżeństwa: w kierunku zmiany prawa*, red. Piotr Krocze, Kraków 2016, s. 65–82 (Annales Canonici Monographiae, 4).

DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374385220.05>